

מעבר למיתוס: דוד בן-גוריון ומנחם בגין - דמיון והבדל יחיעם ויץ

1 (דוד בן-גוריון ומנחם בגין היו ראשי ממשלה בולטים ומנהיגים מרכזים בשנות החמישים: בן-גוריון, שנתפס כ"אב המייסד", היה אז ראש הממשלה, שר הביטחון ומנהיג מפא"י – שהייתה אז מפלגת השלטון. בגין היה אז מנהיגה האולטימטיבי של תנועת החרות – מפלגה שהוא עצמו ייסד ב-1948. מ-1955 הוא עמד בראש האופוזיציה – תפקיד שהוא מילא שנים רבות, עד שנבחר לראש הממשלה, ב-1977.

2 (יחסיהם היו מורכבים ונפתלים – במידה רבה ניתן לראותם כסיפור המרתק ביותר של קורות המדינה. במהלך השנים בהן כיהן בן-גוריון כראש הממשלה הוא ראה את בגין כדמון שאיים על עצם הדמוקרטיה הישראלית. הדוגמא הבולטת והבוטה לכך היא המכתב שהוא שלח לחיים גורי במאי 1963, ערב פרישתו הכפויה מכס השלטון. נכתב בו כי "בגין הוא טיפוס היטלריסטי מובהק". אח"כ יחסו כלפיו השתנה לחלוטין – מאויב לאוהב - התקופה שבה יחסיהם השתנו הייתה תקופת ההמתנה, ערב מלחמת ששת הימים. אז הציע בגין לבקש מבן-גוריון להחליף את לוי אשכול בראשות הממשלה. עדות לכך הוא המכתב שהוא שלח לבגין בפברואר 1969 שלדעתי מבחינתו הוא איזן את המכתב לגורי, באופן פנימי וסמוי ("כל מה שהכרתי אותך [יותר בשנים] האחרונות – הוקרתי אותך יותר, ופולה שלי שמחה על כך").

3 (בשעה שנכתבו תלי תילים של דברים על יחסו של בן-גוריון כלפי בגין נכתבו מעט מאוד דברים על יחסו של בגין כלפי בן-גוריון. פה יש לציין שתי נקודות: למרות הדברים הקשים שבן-גוריון הטיח נגדו, בגין רצה מאוד להתקרב אליו. כמנהיג פוליטי הוא אמר דברים שמעידים על רצונו העז להשתמש בו כלגיטימציה - לדוגמא, דבריו ב-1973, כשהליכוד הוקם, דיבר על "תלמידי בן-גוריון ותלמידי ז'בוטינסקי". כראש הממשלה הוא היציג כמה דברים, שהיו במידה רבה 'פוזות', שמראים שהוא הולך בעקבותיו: רצונו להפוך את נאות-סיני ל"שדה בוקר" שלו – דברים שנשא בסיורו באזור בסתיו 1977, לפני החלטתו לפנות את היישוב; הטקס של שחזור טקס הקמת המדינה בשנת ה-30 למדינה (1978); עריכת החוג לתנ"ך בבית ראש הממשלה; הזמנתו את רבקה גובר, "אם הבנים", לטקס חתימת הסכם השלום עם מצריים (גובר הייתה דמות שמזוהה באופן מלא עם בן-גוריון). מעבר לכך, רצונו לכהן כשר הביטחון (במקביל לראשות הממשלה) נבע גם מהנקודה הזאת. בגין תמיד, כולל הימים שהוא כיהן כראש ממשלה, ראה את הקשר עם בן-גוריון כדרך להגיע ללב הקונצנזוס של החברה הישראלית וכעין לגיטימציה לגבי מעמדו בחברה. הרי יש לציין כי הוא היה ראש הממשלה במדינה שבה הוא היה פליט – עד יומו האחרון.

4 (נקודה מרכזית היא השוואה בין מהלך הקריירה הפוליטית של השניים. שניהם הגיעו לראשות הממשלה בגיל דומה: גילו של בן-גוריון היה 62 וגילו של בגין היה 64 אך מעבר לכך יש הבדלים גדולים לגבי הנקודה הזאת:

א) בן-גוריון הגיע לתפקיד הזה אחרי שנים רבות בשלטון - קודם כיו"ר הנהלת הסוכנות במשך שנים רבות (1935 – 1948) ועוד קודם, בשנים 1920 – 1933, היה מזכיר ההסתדרות. כך בן-גוריון הגיע

מעבר למיתוס: דוד בן-גוריון ומנחם בגין - דמיון והבדל יחיעם ויץ

אפוא למשרה הרמה רווי ניסיון ואילו בגין הגיע למשרה חף מניסיון. הוא היה חבר ממשלה זמן קצר (1967 – 1970) כשר בלי תיק. חוץ מבנימין נתניהו, שהיה סגן שר בממשלת שמיר, בגין הוא ראש הממשלה היחיד שהגיע לתפקיד בלי ניסיון ניהולי.

ב) גם כשהגיע בגין לשלטון, לא הייתה לו לגיטימציה לאומית כללית למרות שהיה שליט יחיד במפלגתו. כל פעולה שביצע כראש ממשלה לא התקבלה כמובנת מאליה והוא היה צריך לקבל את הלגיטימציה הציבורית אל מול ויכוחים שהעמיקו את הפילוג הציבורי. לעומתו, לבן-גוריון הייתה במידה רבה לגיטימציה ציבורית הגם שבמפלגתו קמו נגדו. כמנהיג פוליטי, בגין הגיע למעמד מכריע בגיל 35: הוא הקים מפלגה שהוא עמד בראשה. בימיה הראשונים הייתה אופוזיציה נגדו (כמו הלל קוק או אנשי "סיעת המרחב") אך לאחר מכן לא הייתה עוד אופוזיציה נגדו בתנועה – אחרי התפוגגות "סיעת למרחב" ופרישת שמואל מרלין ושמואל תמיר מהתנועה ב-1953.

הניסיונות להדיח אותו נכשלו (1966 – תמיר ושוסטק; 1972 – עזר וויצמן) והוא נשאר כמנהיג חרות עד 1983 – שאז פרש מרצונו. גם בימי שקיעתו המרה איש לא העז לחשוב על הדחתו. יותר מזה – המבקרים שלו מהפריפריה הרביזיוניסטית, מקוק ותמיר ועד אלדד, קיבלו במידה רבה את בכירותו ואת מנהיגותו גם כשתקפו אותו. בסיעת 'למרחב' דיברו על הפיכתו לנשיא התנועה, אומנם תואר לא מעשי אבל תואר ששומר את כבודו כמנהיג. זה לא ברמה של 'נכשלת לך הביתה ושב בשקט'. עדיין מדובר על מקומו כמנהיג גם אם לשם כבוד. גם אלדד בהתקפותיו מדבר על 'השבתו של בגין לדרך הישר' ותיקון טעויותיו. כלומר, הוא המנהיג גם אם טעה. 'הוכחה מאהבה' כדבריו.

בן-גוריון לא היה שליט יחיד במפלגתו. למרות מעמדו הבכיר, בהקמת מפא"י הוא היה חלק משלישיה – הוא עצמו, ברל כצנלסון ויצחק טבנקין (בשלישיה לא הייתה היררכיה כמו בשומר-הצעיר, כשיערי היה מספר אחד וחזן היה מספר שניים). ב-1944, שנת מותו של כצנלסון ופרישת טבנקין, הוא מצא את עצמו כמנהיג יחיד של מפא"י כשחלק ניכר של צמרתה תמכו בדרכו של וויצמן (רמז, קפלן, שפרינצק ולבון).

רק בראשית שנות החמישים – כשהיה ראש ממשלה עטור תהילה – הוא הצליח לבנות צמרת חדשה שתמכה בו (אשכול, מאירסון, יוסף). לדעתי, בן-גוריון היה שליט יחיד של מפא"י רק ארבעה שנים: מהדחת שרת ו"פרשת לבון". בניגוד לבגין, הוא הודח ממעמדו בממשלה ואח"כ במפא"י על-ידי חבריו בצמרת.

5) שניהם עמדו לנוכח אופוזיציה שהתנגדה לדרכם בשנים הראשונות להקמת מפלגתם. בשני המקרים האופוזיציה לא קיבלה את דרכם לכס השלטון.

בגין – בימי הקמת תנועת החרות בגין עמד מול אופוזיציה שהתנגדה לקביעתו כי רק דרך הקלפי ניתן להגיע לשלטון. בשנים 1951 – 1953 האופוזיציה חוסלה לחלוטין ובגין לא שילם מחיר משמעותי. נשארה אופוזיציה – של ישראל אלדד וביטאון "סלם" אך היא הייתה חיצונית ובמידה רבה – אידיאולוגית רוחנית.

בן-גוריון – בימי הקמת מפא"י הוא עמד מול אופוזיציה, בראשות יצחק טבנקין, שהתנגדה לדרכו ל"כיבוש הציונות". היא טענה כי יש לשמור על טוהר ערכי המפלגה ואסור לערוך פשרות כמו עם

מעבר למיתוס: דוד בן-גוריון ומנחם בגין - דמיון והבדל יחיעם ויץ

המעמד הבינוני. בן-גוריון ניצח אך במחיר כבד – המחלוקת זרעה את זרעי פילוג מפא"י. פה ניתן לראות את טבנקין כצרוף של קוק ואלדד – שהיווה אופוזיציה רוחנית.

6) שאלת ההתפטרות – פה יש דמיון מובהק. שניהם השתמשו בנשק ההתפטרות באופן תדיר. כיו"ר תנועת חרות, בגין השתמש בנשק הזה לא מעט – זה ארע כשניסו לערער על סמכותו בתנועה, למשל במרד של תמיר ושוסטק ב-1966 ובמרד של עזר ווייצמן ב-1972. אך כראש ממשלה הוא מעולם לא השתמש בנשק הזה במישור הממלכתי, אלא רק במישור המפלגתי – למשל, כשהוא איים בהתפטרות כדי לאשר את הודעתו במרכז תנועת החרות ב-19 בנובמבר 1978, אחרי חתימת הסכם קמפ-דיויד. הוא ידע היטב כי הנשק הזה היה יעיל ביותר – חברי תנועתו ראו את זה כדבר שאין חמור ממנו. כשהוא התפטר כראש הממשלה (בקץ 1983) זה לא היה איים אלא התפטרות סופית. גם בן-גוריון איים בהתפטרות רבות גם כראש הממשלה וגם קודם לכן, כיו"ר הנהלת הסוכנות. כמו בגין, הוא ידע היטב כי מבחינת סביבתו התפטרותו היוותה דבר בלתי נסבל. אנשיו ראו אותו כדמות שאין לה תחליף. בראשית שנות השישים, בימי "פרשת לבון", התפטרותו הביאה למבוי סתום דבר שהעיד על ירידת כוחו. שניהם היו מנהיגים כריזמטיים שידעו היטב שנשק ההתפטרות היה נשק יעיל ביותר. יש אישים שלא איימו בהתפטרות מעולם מאחר שאנשיהם לא חששו מהתפטרותם. דוגמא מובהקת לכך הוא שמעון פרס, שלא התפטר מעולם במהלך הקריירה הציבורית האינסופית שלו (חוץ מהתפטרותו הכפויה ממשד הביטחון ב-1965).

7) שניהם העריצו גיבורים דבר שבא לידי ביטוי בהספדים – בגין על האלוף יקותיאל אדם ביוני 1982 ובן-גוריון על האלוף אסף שמחוני בנובמבר 1956. לגבי בגין היה ידוע כי הוא העריץ גיבורים – ניתן להביא דוגמאות רבות לכך – כמו יחסו לעולי הגרדום או לרפאל איתן (רפול). לגבי בן-גוריון ניתן להביא כדוגמא את יחסו לאריאל שרון ולמשה דיין. פה יש להתייחס למכתבו לדב ירמיהו – שאשתו בגדה בו עם דיין.

וכן המחלוקת בינו לדיין על הבאת רוצחי אחותו של מאיר הר-ציון. גם יחסו החם לאנשי לח"י – כמו יהושע כהן וגאולה כהן – מעידים על כך. פה יש להדגיש כי היו ראשי ממשלה שלקו בהערצת גיבורים, כמו משה שרת ולוי אשכול.

פה יש הבדל גדול – בגין העריץ רק גיבורי קרב, כאלה שסיכנו את נפשם בקרב ואילו בן-גוריון העריץ גם חלוצים – כמו בן-ציון ישראלי ושלמה לביא. המשפט הקצר בו הוא הספיד את ברל כצלסון ("מת ברל – הארי החבורה, פועל כנרת, מורה הדור") מבטא את זה.

כן ניתן להתייחס פה לעוד מרכיב – שניהם העדיפו לא להיקבר בהר הרצל – ב"חלקת גדולי האומה" – אלא במקומות שהם עצמם בחרו: בן-גוריון בחר להיקבר ליד נחל צין – מקום שמסמל את הקשר שלו עם הנגב ועם החלוציות ובגין בחר להיקבר בהר הזיתים וחלקת עולי הגרדום – מקום שמסמל באופן מובהק את הגבורה.

8) היחס לשואה – שניהם התייחסו לשואה באופן רציני ועמוק, אך היה הבדל משמעותי ביחס: בשעה שבן-גוריון התייחס לשואה בעיקר במעשים – בהחלטותיו באירועים כמו העלייה ההמונית

מעבר למיתוס: דוד בן-גוריון ומנחם בגין - דמיון והבדל יחיעם ויץ

והקמת כור אטומי – בגין התייחס לכך גם במעשים וגם בדיבורים. כראש ממשלה הוא התייחס לשואה בעת הפצצת הכור האטומי בעיראק ובמלחמת לבנון הראשונה אך מעבר לכך הוא התייחס רבות לשואה בדבריו ובנאומיו.

נקודה חשובה ומרתקת שקשורה לכך היא שאלת השילומים מגרמניה. בן-גוריון תמך בהם גם בגלל השואה – הם עשויים לבצר את מדינת ישראל כמקלט של העם היהודי אחרי השואה. בגין התנגד להם בגלל השואה – הם מחללים את קורבנות השואה. בשעה שבן-גוריון התייחס בעיקר לעתיד בגין התייחס בעיקר לעבר.

בסיכום יש להדגיש שלושה דברים. הראשון הוא כי ההשוואה הזאת היא לא מלאה – ניתן לערוך השוואה ביניהם לגבי כמה נושאים כמו תהליך השקיעה שלהם, היחס לדת, לכלכלה ולמשפט ולגבי עולמם התרבותי. השני הוא כי המסלול הפוליטי של בגין היה יותר מהיר ועם פחות מהמורות. השלישי הוא כי מעבר למיתוס, הדמיון וההבדל ביניהם הם לא חד-משמעיים אלא מורכבים ובעיקר – מרתקים.